

บทที่ 5

การถ่ายทอดภูมิปัญญา

ผู้วิจัยได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน บ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี สามารถสรุปประเด็นหลักที่มีความ ต่อเนื่องกันมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในหัวข้อแหล่งความรู้ ผู้ถ่ายทอด วิธีการถ่ายทอดและการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมเศรษฐกิจที่มีผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังต่อไปนี้

1. แหล่งความรู้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
2. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
3. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
4. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี
โดยแสดงเป็นตารางจากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ตารางที่ 5.1 แสดงกลุ่มตัวอย่างที่ 1 ผู้ทรงภูมิปัญญา

ผู้ทรงภูมิปัญญา	ได้รับการถ่ายทอด	ความชำนาญ/ทักษะ	ทำคุณประโยชน์ต่อบุคคล/กลุ่ม	ความสามารถในการพัฒนาตนเอง	ความสามารถในการถ่ายทอด
1.นางสมบุญทองดี อายุ 69 ปี	- แม่และพี่ - เพื่อนบ้าน - การอบรมจากวิทยากรอำเภอพนัสนิคม	จักสานมาแล้ว 35 ปี	สอนการจักสานให้แก่ลูกหลานเพื่อนบ้านและสมาชิกกลุ่มจักสาน	- เข้ารับการอบรม/ศึกษาดูงานการจักสานที่อำเภอพนัสนิคม - เรียนรู้และฝึกทำชิ้นงานที่แปลกใหม่	- ใช้การบอกเล่าให้ฝึกทำ ไม่มี การจดเป็นลายลักษณ์อักษร - สาทิตและทำให้ดู

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

ผู้ทรงภูมิปัญญา	ได้รับการถ่ายทอด	ความชำนาญ/ทักษะ	ทำคุณประโยชน์ต่อบุคคล/กลุ่ม	ความสามารถในการพัฒนาตนเอง	ความสามารถในการถ่ายทอด
2.นางมานพ มณีเนตร อายุ 51 ปี	- พ่อ - เพื่อนบ้าน	จักสาน มาแล้ว 20 ปี	สอนการจักสานให้แก่ลูกหลานเพื่อนบ้านและสมาชิกกลุ่ม	-ศึกษาคูงานการจักสานที่ อ.พนัสนิคม -เรียนรู้และฝึกทำชิ้นงานที่แปลกใหม่	-ให้คำแนะนำและให้สานตามคำแนะนำเป็นการสอนตัวต่อตัว -รวมกลุ่มกันทำพร้อมกัน
3.นางอักษร หาญณรงค์ อายุ 56 ปี	-พ่อและแม่ -เพื่อนบ้าน	จักสาน มาแล้ว 20 ปี	สอนการจักสานให้แก่ลูกหลานเพื่อนบ้านและสมาชิกกลุ่ม	-ศึกษาคูงานการจักสานที่ อ.พนัสนิคม -เรียนรู้และฝึกทำชิ้นงานที่แปลกใหม่	-ใช้การบอกเล่าและให้ฝึกทำไปพร้อมกัน บางครั้งให้ทำเองโดยแนะนำอยู่ใกล้ๆ

ตารางที่ 5.2 แสดงกลุ่มตัวอย่างที่ 2 ผู้รับการถ่ายทอด

ผู้รับการถ่ายทอด	ผู้ถ่ายทอด	วิธีการถ่ายทอด
1.นางสวยสม เมืองบัว อายุ 46 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ใช้การบอกเล่าและการฝึกปฏิบัติ - ให้สังเกตแล้วทำตาม ตรงไหนทำไม่ได้ก็ถามทันที - ให้ดูเครื่องจักสานที่ทำเสร็จแล้วอธิบายวิธีทำให้ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติเองแล้วนำผลงานไปส่งผู้สอน
2.นางสายใจ พระโกฏิ อายุ 44 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- สาธิตการทำให้ดูแล้วให้ทำตามแบบ
3.นางอำไพ จานทอง อายุ 40 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ให้ทดลองทำโดยได้รับคำแนะนำจากผู้ทรงภูมิปัญญา - ให้รวมกลุ่มกันแล้วสอนโดยวิธีปฏิบัติ - ให้ปฏิบัติไปพร้อมๆ กันคิดขัดตรงไหนให้ถามทันที

ตารางที่ 5.2 (ต่อ)

ผู้รับการถ่ายทอด	ผู้ถ่ายทอด	วิธีการถ่ายทอด
4.นางมุล หัตถา อายุ 35 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ใช้การสอน โดยการบอกเล่าและทำไปพร้อมๆกัน - บอกเล่าด้วยถ้อยคำสั้นๆและให้ทำไปพร้อมๆกัน
5.นางม่อน ศิริกุลวงษ์ อายุ 42 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ใช้การบอกเล่าด้วยถ้อยคำสั้นๆ และให้ฝึกปฏิบัติ - ให้นำดอกที่มีอยู่แล้วมาสานโดยวิธีการบอกเล่า และทำไปพร้อมๆกัน
6.นางละออ คำจำ อายุ 45 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ใช้การบอกเล่าและให้ทำไปพร้อมๆกัน - ใช้การบอกเล่าและรวมกลุ่มกันทำ
7.นางลาวัลย์ สถานนท์ อายุ 45 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ให้ทดลองทำ ตรงไหนทำไม่ได้ก็ให้ถาม - ใช้การบอกเล่าพร้อมกับการปฏิบัติโดยทำไป พร้อมๆกัน
8.นางสาววาสนา อุ่นหงษ์ อายุ 35 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ใช้การสังเกตแล้วทดลองสาน - ให้รวมกลุ่มกันทำและทำไปพร้อมๆกัน
9.นางเอ็นดู หอมมะลิ อายุ 48 ปี	กลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญา	- ใช้การสอนแบบตัวต่อตัว ใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่สาน ไปเรื่อยๆแล้วฝึกหัดทำงานชำนาญ

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้าน
หนองเหียง อำเภอนพนาคมน จังหวัดชลบุรี

การศึกษาดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

1. แหล่งความรู้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่อง
จักสานบ้านหนองเหียง อำเภอนพนาคมน จังหวัดชลบุรี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน ที่สืบสาน
จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้อย่างต่อเนื่องนั้น สิ่งจำเป็นในการถ่ายทอดความรู้จะต้องมีแหล่งความรู้
สำหรับถ่ายทอด ซึ่งแหล่งความรู้พอสรุปได้ ดังนี้

1.1 ครอบครัว จากการสำรวจสภาพพื้นที่ของบ้านหนองเหียง หมู่ที่ 1 อำเภอน
พนาคมน จังหวัดชลบุรี และสัมภาษณ์ประชากรในหมู่บ้าน ปรากฏว่า ในปัจจุบันบ้านหนองเหียง
ประกอบอาชีพจักสานเป็นอาชีพรองจากการทำนา มีจำนวน 20 ครอบครัว จากจำนวนครัวเรือน
74 ครัวเรือน (สัมภาษณ์ นายมงคล นิยม นายก อบต. บ้านหนองเหียง 22 พฤศจิกายน
2551) และบ้านแต่ละหลังจะมีพื้นที่สำหรับใช้เป็นที่จักสานเครื่องใช้ต่างๆ เช่น กระบุง ลอบ ไซ
ตะกร้า ซึ่งชาวบ้านทำไว้ใช้เอง

จะเห็นได้ว่า เมื่อครอบครัวมีการทำเครื่องจักสานไว้ใช้เอง แสดงว่าบ้านเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้สนใจจะศึกษา ดังคำบอกเล่าของผู้ทรงภูมิปัญญาดังนี้

1) นางสมบุญ ทองดี อายุ 59 ปี บ้านเลขที่ 59 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552 สมาชิกกลุ่มจักสาน กล่าวว่า ในเวลาเย็น จะมานั่งดูแม่สานกระบุง ตะกร้า ที่ได้ถนุบ้านทุกวัน

2) นางมานพ มณีเนตร อายุ 51 ปี บ้านเลขที่ 93/1 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552 สมาชิกกลุ่มจักสานเล่าว่า ในเวลารว่าง พ่อจะมานั่งสานที่ได้ถนุบ้าน บางครั้งก็สานได้คันไม้

3) นางอักษร หาญณรงค์ อายุ 56 ปี บ้านเลขที่ 47 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2551 เล่าว่า ชอบมานั่งดูพ่อทำเครื่องจักสานในตอนเย็นๆ

นอกจากคำบอกเล่าของผู้ทรงภูมิปัญญาทั้ง 3 คนแล้ว ผู้รับการถ่ายทอดได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรับการถ่ายทอดว่ารับการถ่ายทอดจากสถาบันครอบครัวมาก่อนเช่นกัน แล้วจึงศึกษาเพิ่มเติมในภายหลังจากผู้ทรงภูมิปัญญาและจากแหล่งวิทยากรอื่นๆ โดยได้ให้ข้อมูลไว้ ดังนี้

1) นางสาวสม เมืองบัว อายุ 46 ปี บ้านเลขที่ 93/3 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2551 เล่าว่า เรียนการทำเครื่องจักสานจากพ่อ โดยใช้เวลาว่างหลังจากการทำงาน และยังได้ไปเรียนเพิ่มเติมจากน้ำและจากกลุ่มผู้ถ่ายทอดอีกด้วย

2) นางสาวใจ พระโกฏิ อายุ 44 ปี บ้านเลขที่ 165 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2551 กล่าวว่า ก็เรียนในบ้านนั่นแหละ เย็นๆ พ่อแม่จะมานั่งสานกระบุง ตะกร้า ก็เลยเรียกมาช่วยทำ ศึกษาเพิ่มเติมจากกลุ่มผู้ถ่ายทอด

3) นางอำไพ जानทอง อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ 61 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2551 กล่าวว่า เวลาพ่อต้องการเครื่องจักสานชนิดใด ก็จะนั่งสานเอง ไม่ต้องไปซื้อ เลยช่วยพ่อทำและศึกษาเพิ่มเติมจากกลุ่มผู้ถ่ายทอด

4) นางมุล หัตถา อายุ 35 ปี บ้านเลขที่ 65 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2551 กล่าวว่า เวลาว่างจะมานั่งดูพ่อสานเครื่องจักสานและสานตาม โดยศึกษาเพิ่มเติมจากกลุ่มผู้ถ่ายทอดในภายหลัง

5) นางม่อน ศิริกุลวงษ์ อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 55 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552 กล่าวว่า เวลาว่างจะมานั่งดูพ่อสานเครื่องจักสานและช่วยพ่อทำ จนสานเป็นและศึกษาเพิ่มเติมจากกลุ่มผู้ถ่ายทอดในภายหลัง

6) นางลออ คำขำ อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 116 หมู่ 2 ตำบลหนองเหียง อำเภอนำสนธิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552 กล่าวว่า เวลาไปบ้านญาติ เช่น บ้านปู่ย่า

จะเห็นย่านั่งสานเครื่องจักสานไว้ใช้เองเลขสองสานจนทำได้ จากนั้นก็ศึกษาเพิ่มเติมเรื่อยมาจากกลุ่มผู้ถ่ายทอด

7) นางสาววัลย์ สถานนท์ อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 126 หมู่ 2 ตำบลหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2551 กล่าวว่า “หลังจากเลิกงานจะช่วยพ่อแม่เตรียมอุปกรณ์สำหรับทำเครื่องจักสานและสานกับพ่อจนทำได้เลยชอบจึงศึกษาเพิ่มเติมเรื่อยมาจากกลุ่มผู้ถ่ายทอด”

8) นางสาววาสนา อุ่หงษ์ อายุ 35 ปี บ้านเลขที่ 16 หมู่ 1 ตำบลหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2551 กล่าวว่า สังกัดพ่อและแม่ทำแล้วทดลองสานเองจนทำได้ ก็เลยทำมาเรื่อย ๆ และศึกษาวิธีการจักสานใหม่ ๆ จากกลุ่มผู้ถ่ายทอด

9) นางเอีนดู หอมมะลิ อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 116/1 หมู่ 2 ตำบลหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552 กล่าวว่า ในเวลาว่างแม่ก็จะมานั่งสานพัด หมวก เพื่อเอาไว้ใช้เอง บางครั้งก็นั่งสานได้ต้นไม้ บางครั้งก็สาน ได้ถุ่นบ้านก็เลยลองสานดูและชอบทำ เลยศึกษาเพิ่มเติมจากเพื่อนบ้านและกลุ่มผู้ถ่ายทอด จนทำได้

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ครอบครัวจะเป็นแหล่งความรู้สำคัญที่ใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองเหียงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังคำบอกเล่าของนายมงคล นิยม นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ว่า “การสานเครื่องจักสานนั้น ชาวบ้านจะทำกันที่บ้าน โดยได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ พ่อแม่ก็ได้รับการถ่ายทอดจากปู่ย่า ตายายต่อกันมา ซึ่งชาวบ้านหนองเหียงจะได้รับความรู้จากครอบครัวมากที่สุด”

1.2 หน่วยราชการ ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดด้านการจักสานของบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี นอกจากจะได้รับการถ่ายทอดการจักสานจากครอบครัวและผู้ทรงภูมิปัญญาในหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านหนองเหียงยังได้รับการถ่ายทอดความรู้จากแหล่งความรู้ที่เป็นบุคคลจากหมู่บ้านอื่นอีกด้วย โดยผ่านทางหน่วยราชการ ได้แก่ กรมพัฒนาชุมชน และศูนย์การศึกษาอบรมและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยกรมพัฒนาชุมชนให้ความช่วยเหลือ ดังคำบอกเล่าของนางมานพ มณีเนตร “กรมพัฒนาชุมชนได้เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านจักสานจากอำเภอพนัสนิคม มาให้ความรู้เพิ่มเติม เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้มาพัฒนารูปแบบเครื่องจักสานที่ทำอยู่ เมื่อทำได้แล้วจะขายเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง”

ซึ่งในครั้งนี้มีชาวบ้านหนองเหียงได้เข้ารับการอบรมจำนวน 2 คน ได้แก่ นางมานพ มณีเนตร และนางอักษร หาญณรงค์ ที่ตำบลหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งทั้งสองคนได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่าอยากไป เพราะจะได้นำความรู้ใหม่ๆ ที่ยังไม่รู้มาพัฒนาเครื่องจักสานในหมู่บ้านให้ดียิ่งขึ้นรวมทั้งจะได้ถ่ายทอดให้กับเพื่อนๆ ต่อไป

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นแหล่งที่ให้ความรู้แก่ชาวบ้านหนองเหียงอีกแหล่งหนึ่ง โดยจัดโครงการพัฒนาอาชีพในหมู่บ้านหนองเหียงให้ใช้ความถนัดในการจักสาน ผลิตภัณฑ์ของออกมาเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว อันเป็นแนวทางในการปรับปรุงอาชีพ โดยนำไปศึกษาดูงานจากแหล่งความรู้อื่น ได้แก่ อำเภอพนัสนิคม และเมื่อไปแล้วกลับมาได้นำความรู้ที่ได้รับมาใช้ประโยชน์ในหมู่บ้านต่อไป เช่น ได้รับความรู้ในการทำผ้าชีลายนวและตะเกียงไม้ไฟ อันนำมาซึ่งงานอาชีพอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจากการสัมภาษณ์นางอักษร หาญณรงค์ ซึ่งเคยเข้ารับการอบรม ได้ให้ความเห็นว่า การอบรมครั้งนี้ได้รับความรู้ใหม่ๆ ได้แก่ การทำตะเกียงไม้ไฟ การทำผ้าชีลายนว สามารถนำมาทำในหมู่บ้าน และส่งขายได้ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

จะเห็นได้ว่า หน่วยราชการเป็นอีกส่วนหนึ่งที่เป็นแหล่งความรู้หนึ่งและมีส่วนในการสืบทอดความรู้โดยการทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเผยแพร่ความรู้จากแหล่งหนึ่งไปอีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมเครื่องจักสานไม่สูญหายไป โดยหน่วยราชการที่เข้ามามีบทบาทในการเป็นตัวกลางของแหล่งความรู้ ได้แก่ ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม และกรมพัฒนาชุมชน

1.3 โรงเรียน โรงเรียนบ้านหนองสังข์ อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นแหล่งความรู้อีกแหล่งหนึ่งที่นักเรียนจะได้รับความรู้จากครู และจากผู้ทรงภูมิปัญญาในหมู่บ้าน

เดิมโรงเรียนบ้านหนองสังข์ได้รับการก่อตั้งมายังไม่มีการสอนการทำเครื่องจักสานอย่างจริงจัง จะสอนไปตามความสามารถของครู ซึ่งจะสอนงานसानขั้นพื้นฐานให้แก่ นักเรียน สอนลายนวๆ เช่น ลายขัดหนึ่ง ลายขัดสอง ลายขัดสาม เป็นต้น แต่ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) เปิดโอกาสให้ทางโรงเรียนสามารถปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรขึ้นใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นได้ จากจุดนี้เอง โรงเรียนจึงใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยพิจารณาว่า ในท้องถิ่นนั้นต้องการให้ความรู้อะไรแก่นักเรียน ดังนั้น ทางโรงเรียนจึงต้องเปลี่ยนบทบาทการเป็นผู้รู้ดี เชี่ยวชาญการสอนหนังสือ มาเป็นผู้ไม่รู้ และพร้อมที่จะเรียนจากผู้ทรงภูมิปัญญาที่เป็นผู้รู้มาทำการสอนเพื่อให้นักเรียนจบออกไป สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ทางหนึ่ง

ดังนั้น ทางโรงเรียนจึงได้เริ่มโครงการเชิควิทยากร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่นักเรียนตั้งแต่ พ.ศ.2545 โดยเชิควิทยากร มณีเนตร และนางอักษร หาญณรงค์ ไปสอนในโรงเรียน ซึ่งบุคคลทั้งสองเต็มใจที่จะไปให้ความรู้แก่นักเรียน โดยให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า ดีใจที่ได้ไปสอนนักเรียน ความรู้ที่มีอยู่จะได้ไม่หายไป จะได้มีการสืบทอดการทำเครื่องจักสานต่อไป และยินดีที่จะไปสอนตลอดไป

จะเห็นได้ว่า โรงเรียนก็เป็นแหล่งความรู้อีกหนึ่งแหล่งหนึ่งที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำเครื่องจักสานให้แก่คนรุ่นหลัง ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่สูญหายไป

2. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

จากแหล่งความรู้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ทั้ง 3 แหล่ง คือ ครอบครัว หน่วยงานของราชการและโรงเรียน จะมีผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ดังนี้

2.1 ครอบครัว จะเป็นแหล่งความรู้ภายในบ้าน ผู้ที่ถ่ายทอดความรู้ คือ บรรพบุรุษของผู้รับการถ่ายทอดเอง ซึ่งได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ส่วนผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ บุตรหลาน ที่อยู่ในครอบครัว ถ้าพ่อแม่มีความรู้ความชำนาญในการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน ลูกก็จะได้รับการถ่ายทอดการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานเช่นเดียวกัน ดังคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ ว่า “จากการที่ไปสอนการทำพัดที่โรงเรียนบ้านหนองสังข์นั้น เด็กทุกคนจะทำการจักสานได้ เพราะมีพื้นฐานความรู้จากพ่อแม่ ถึงแม้บางคนจะไม่เคยทำมาก่อน แต่จากการที่เห็นพ่อแม่ทำบ่อยๆ จะเกิดความเคยชิน เมื่อให้ทำก็ทำได้”

จากคำกล่าวนี้ จะเห็นว่า ครอบครัวเป็นหน่วยหนึ่งในการถ่ายทอดการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน อาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม ซึ่งในปัจจุบันการถ่ายทอดเช่นนี้ก็ยังคงมีอยู่ โดยจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของนางสาวสม เมืองบัวว่า เป็นน้องของนางเอ็นดู หอมมะลิ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากแม่เช่นเดียวกัน ในขณะที่แม่ได้รับการถ่ายทอดจากยาย

จากคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ กล่าวว่า ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อ และได้ถ่ายทอดวิธีการทำเครื่องจักสานให้กับลูกและเพื่อนบ้านต่อไปอีก

จะเห็นได้ว่า ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดจะมีความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยเป็นระบบเครือญาติและเพื่อนบ้าน และยังคงมีการถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานโดยวิธีนี้อยู่

2.2 เพื่อนบ้าน เพื่อนบ้านจะเป็นผู้ถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานที่สำคัญเช่นกัน จากการสังเกตพบว่า การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานของหมู่บ้านในปัจจุบัน ชาวบ้านมักจะไปรวมกลุ่มกันทำเครื่องจักสานที่บ้านใดบ้านหนึ่ง ซึ่งจากการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลว่า บ้านที่ไปรวมกลุ่มกันทำนั้นจะเป็นบ้านของผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำจักสานหรือเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา จะช่วยแนะนำการทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน หากมีข้อขัดข้องหรือสงสัยใดๆ ดังคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ว่า พ่อสายหน้อยก็ชวนเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้ๆ ไปทำการ จักสานที่บ้าน จะได้คุยกันไปทำกันไป เป็นการถ่ายทอดวิธีการจักสานอย่างหนึ่ง และนอกจากนี้ยังมีอีกหลายบ้านที่จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป ได้แก่ บ้านของนางสาวสม เมืองบัว บ้านของนางเอ็นดู หอมมะลิ เป็นต้น

บ้านของคนในหมู่บ้านที่มีความสามารถในการจักสานจะเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ประจำหมู่บ้าน อีกทั้งยังคอยแนะนำให้คำปรึกษาแก่ผู้รับการถ่ายทอดได้ ความสำคัญของเพื่อนบ้านยังมีอีกประการหนึ่ง คือ เป็นผู้ที่ทำให้ความรู้แก่เพื่อนบ้านด้วยกัน เนื่องจากความถนัดในการทำเครื่องจักสานของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ผู้ที่ต้องการจักสานรูปแบบที่ตนไม่ถนัด สามารถไปขอความรู้เพิ่มเติมได้ ดังคำบอกเล่าของนางวาสนา อุณหงษ์ ว่า “บางบ้านจะมีความชำนาญในการทำกระบุง บางบ้านจะทำข้อง บางบ้านจะทำกระจาด กระด้ง เมื่อมีความชำนาญไม่เหมือนกัน เมื่อถึงคราวต้องการใช้เครื่องจักสาน ก็นำไปใ้ไปขอให้เขาสอนให้ ซึ่งเขาก็เต็มใจสอน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้”

แสดงให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้ระหว่างผู้ถ่ายทอดที่เป็นเพื่อนบ้านและผู้รับการถ่ายทอดนั้น จะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กัน ซึ่งปัจจุบันนี้ยังมีความจำเป็นอยู่ เพราะแต่ละคนจะมีความสามารถและความถนัดไม่เหมือนกัน จึงต้องฝึกหัดเพิ่มเติมอยู่เสมอทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานยังคงสืบทอดต่อกันมา

2.3 วิทยากรภายนอกหมู่บ้าน เป็นผู้ถ่ายทอดการทำหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานที่สำคัญเช่นกัน เพราะเป็นผู้นำเครื่องจักสานรูปแบบใหม่ๆ ซึ่งชาวบ้านไม่เคยทำมาก่อน ทำให้ชาวบ้านสนใจที่จะศึกษาการทำเครื่องจักสานนั้น เช่น ศูนย์การศึกษาครอบครัวและครอบครัวศึกษาตามอัครราชย์ อำเภอพนัสนิคมและกรมพัฒนาชุมชน เข้ามาสอนการย้อมสีดอก การสานฝาชีลายดาว และตะเกียงไม้ไผ่ บุคคลที่มาให้ความรู้คือผู้ถ่ายทอด ส่วนผู้เรียนคือ ชาวบ้านหนองเหียงที่ได้รับการถ่ายทอด

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่นำวิทยากรนอกหมู่บ้านเข้ามานั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเครื่องจักสาน ทำให้มีรูปแบบของเครื่องจักสานมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งอาจมีประโยชน์ในทางการค้า แต่ชาวบ้านก็ควรรักษารูปแบบเครื่องจักสานที่เป็นแบบดั้งเดิมของหมู่บ้านไว้มิให้สูญหายไป

3. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

เครื่องจักสานของบ้านหนองเหียงได้รับการถ่ายทอด พร้อมกับการพัฒนารูปแบบตามวิวัฒนาการความเจริญก้าวหน้าของหมู่บ้าน ซึ่งวิธีการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองเหียง มีรายละเอียดดังนี้

3.1 การถ่ายทอดการเรียนรู้แบบมุขปาฐะ เป็นการถ่ายทอดการเรียนรู้จากบรรพบุรุษ จากการสัมภาษณ์ การทำหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองเหียง พบว่ามีการทำขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีการถ่ายทอดรูปแบบการทำเครื่องจักสานต่อเนื่องกันมา เนื่องจากความจำเป็นในด้านประโยชน์ใช้สอย วิชาการ จักสานจึงสืบทอด

ต่อๆ กันมาโดยแหล่งความรู้ที่ใหญ่ที่สุด คือ ครอบครัว ตั้งแต่พ่อสอนลูก แม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้องสอนพี่ น้ำหลานสอน เป็นต้น

3.2 การถ่ายทอดการเรียนรู้แบบอธิบายประกอบการสาธิต ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้ดังกล่าว ได้แก่

3.2.1 นางสมบุญ ทองดี ผู้ทรงภูมิปัญญาและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานจากแม่และพี่ คือแม่และพี่จะบอกวิธีการทำและให้ฝึกทำไปเรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญ ไม่ได้มีการจดวิธีการสานลายเอาไว้ เพราะแม่เขียนหนังสือไม่ได้ อ่านหนังสือไม่ออก

3.2.2 นางมูล หัตถา ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานจากครอบครัว เมื่อเห็นพ่อแม่ทำเครื่องจักสานก็อยากทำบ้าง โดยให้พ่อแม่สอนให้และทำตาม

3.2.3 นางม่อน ศิริกุลวงษ์ ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า เมื่อยังเล็ก เห็นพ่อสานกระจาดอยู่ก็อยากสานเป็น เลยให้พ่อช่วยสอน ซึ่งพ่อก็ให้ทำลองเลย โดยนำดอกที่มีอยู่แล้วขึ้นมาสาน พ่อก็สอนการขึ้นลายให้ด้วยการบอกเล่า และทำให้ดูพร้อมๆ กันไป

3.2.4 นางละออ คำจำ ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ในการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสาน แม่จะสอนโดยการบอกเล่า และให้ทำไปพร้อมๆ กับแม่ ในตอนแรกไม่สนใจที่จะทำเพราะแม่จะทำให้ตลอด พอตอนหลังอยากทำ เลยขอให้แม่สอนก็เลยทำได้

3.2.5 นางสาววัลย์ สदानนท์ ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า เมื่อมีเวลาว่างเห็นที่บ้านมีดอกอยู่ ก็ลองสานดู ตรงไหนทำไม่ได้ก็ถามผู้ใหญ่ที่อยู่ในบ้าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็ให้คำแนะนำและในบางครั้งที่สานให้ดูด้วย

3.3 การถ่ายทอดการเรียนรู้แบบสอนตัวต่อตัว ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้ดังกล่าว ได้แก่

3.3.1 นางมานพ มณีเนตร ผู้ทรงภูมิปัญญาและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้วิธีทำเครื่องจักสานจากพ่อ โดยพ่อให้คำแนะนำแล้วลงมือสานตามโดยเอาอุปกรณ์ที่มีอยู่ในบ้านมาใช้ เช่น มีด ดอก ถ้าติดขัดตรงไหนก็ถามพ่อได้

3.3.2 นางอำไพ งานทอง ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ในการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานนั้น ได้เรียนรู้จากแม่โดยขอให้แม่สอน ให้นำดอกมาแล้วสอนให้ทำโดยการบอกเล่าพร้อมกับทำให้ดู

3.3.3 นางเอ็นดู หอมมะลิ ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ในการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานนั้น เรียนรู้มาจากแม่ โดยสอนตัวต่อตัว ใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่สานไปเรื่อยๆ แล้วฝึกหัดทำจนเกิดความชำนาญ

3.4 การถ่ายทอดการเรียนรู้แบบการสังเกต ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้ดังกล่าว ได้แก่

3.4.1 นางสาวสม เมืองบัว ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานจากครอบครัว เมื่อเห็นพ่อแม่ทำเครื่องจักสานก็อยากทำบ้าง

3.4.2 นางวาสนา อุ่นหงษ์ ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานจากพ่อแม่โดยการสังเกต แล้วทดลองสานดู ซึ่งคำพูดที่ใช้จะง่ายๆ เช่น สานลายขัดหนึ่ง ให้คำว่า ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง สอนลายขัดสอง ก็ใช้คำว่า ยกสอง ข่มสอง ทำเรื่อยๆ ไป

3.5 การถ่ายทอดการเรียนรู้แบบการฝึกฝนด้วยตนเอง จากการที่บรรพบุรุษของตนเองมีการทำเครื่องจักสานติดต่อกันมาช้านานนับเป็นเวลาร้อยๆ ปีมาแล้ว บุตรหลานที่อยู่ในครอบครัวเหล่านี้ก็จะได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานมาจากบรรพบุรุษ แต่ก็ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่ได้ความรู้จากการฝึกฝนด้วยตัวเอง โดยอาศัยความเคยชินจากการพบเห็นบ่อยๆ เมื่อต้องการทำเครื่องจักสาน สามารถทำได้เองโดยไม่มีใครสอนมาก่อน ได้แก่

3.5.1 นางอักษร หาญณรงค์ ผู้ทรงภูมิปัญญาและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า มีความสนใจเนื่องจากเห็นคนอื่นทำก็อยากทำบ้าง ลองทำดูก็ทำได้

3.5.2 นางสาวใจ พระโกฏิ ผู้รับการถ่ายทอดและสมาชิกกลุ่มจักสาน เล่าว่า ได้รับการถ่ายทอดการเรียนรู้จากครอบครัว มีความสนใจเนื่องจากเห็นคนอื่นทำก็อยากทำบ้าง ลองทำดูก็ทำได้

ซึ่งนางอักษร หาญณรงค์ ผู้ทรงภูมิปัญญาเล่าว่า “ไม่ได้เรียนวิธีการทำเครื่องจักสานมาจากใคร เคยเห็นพ่อแม่จักสานมาก่อน ก็จำๆ เอาไว้ พอถึงเวลาจะทำก็ทำได้เลยถ้าเป็นแบบง่ายๆ แต่ถ้าแบบไหนยาก ก็เอาของที่คนเฒ่าคนแก่ทำไว้มารื้อดู แล้วดูว่าเส้นนี้ไปไหน เส้นโน้นไปไหน ก็จำเอาไว้แล้วทำตามแบบ ฝึกฝนไปเรื่อยๆ จนทำได้ในที่สุด”

จะเห็นได้ว่า การฝึกฝนด้วยตนเองเป็นวิธีการหนึ่งในการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี แต่ในบางครั้ง การถ่ายทอดการเรียนรู้ด้วยวิธีนี้จะใช้ควบคู่กับวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานจากบรรพบุรุษ โดยนางอักษร หาญณรงค์ ได้ให้คำบอกเล่าต่อไปอีกว่า ถ้าเป็นเครื่องจักสานที่ทำยาก เช่น การเข้าขอบกระbung ซึ่งจะเข้าขอบให้กลม ทำยาก ต้องให้พ่อสอนให้ จึงจะทำได้ (สัมภาษณ์นางอักษร หาญณรงค์ 27 ธันวาคม 2551)

ในปัจจุบันนี้ การถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานด้วยการฝึกฝนด้วยตนเองยังคงมีอยู่ เช่น ครั้งไปศึกษาดูงานการจักสานผ้าชีลายนาวที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี บุคคลที่ไปมี 3 คน ได้รับความรู้ในการทำเครื่องจักสานรูปแบบใหม่มาด้วย ได้แก่

นางอักษร หาญณรงค์ ได้การทำตะเกียงไม้ไฟ นางมานพ มณีเนตร ได้การทำตะเกียงมาเล็กน้อย นางสมบุญ ทองดี ได้การทำตะเกียงโอซิน หรือตะเกียงรั้ว คล้ายกับตะเกียงไม้ไฟหรือตะเกียง เจ้าพายุ มีลักษณะโปร่งและกลม จะมีหลอดไฟฟ้ายู่งข้างล่าง ฝีมือนจะหยาบกว่าตะเกียงไม้ไฟ ซึ่งความรู้ที่ได้เหล่านี้ได้มาจากการฝึกฝนด้วยตนเอง ไม่มีใครสอน ต้องสังเกตเองและนำมาทดลองทำ จนทำได้ในที่สุดและสามารถถ่ายทอดให้เพื่อนบ้านได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถึงแม้ว่าบุคคลเหล่านี้ได้รับความรู้เพิ่มเติม โดยมีการทำเครื่องจักสานรูปแบบใหม่ที่มีรูปแบบแตกต่างไปจากเดิมนั้น บุคคลเหล่านี้ได้อาศัยพื้นความรู้เดิมที่ได้จากการถ่ายทอดการเรียนรู้จากบรรพบุรุษช่วยให้เกิดการเรียนรู้เครื่องจักสานรูปแบบใหม่ได้อย่างรวดเร็ว และสามารถนำมาถ่ายทอดให้คนในหมู่บ้านได้ ยังมีอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝนด้วยตนเอง ดังที่ผู้วิจัยได้รับคำบอกเล่าจากนางอักษร หาญณรงค์ว่า เมื่อปีที่แล้ว ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ได้ส่งลายจักสาน 9 ลาย (ลายก้นตะกร้า ลายดอกพิกุล ลายใบคำลึง ลายใบกัญชา ลายขัดแตะ ลายขอ ลายก้น กระจาด ลายดาว และเลวดลายสอง) ที่เป็นกระดาษโรเนียวให้ บางลายเคยทำ แต่บางลายไม่เคยทำ ก็พยายามแกะลาย ซึ่งดูยากเพราะลายไม่ชัด แต่ก็พยายามและทำจนสำเร็จ

จากหลักฐานเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า การฝึกฝนด้วยตนเองเป็นวิธีการหนึ่งของการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน โดยใช้วิธีการสังเกตและเลียนแบบ จากนั้นจึงนำมาฝึกฝนด้วยตนเอง โดยอาศัยพื้นความรู้เดิมที่มีอยู่แล้ว ทำให้เรียนรู้วิธีการทำเครื่องจักสานได้เร็วขึ้น ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า การถ่ายทอดการเรียนรู้ด้วยวิธีการฝึกฝนด้วยตนเอง เหมาะสำหรับผู้ที่มีความรู้ในด้านการจักสานหรือผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการจักสานอย่างแท้จริง

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า วิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ การทำหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี พบว่า ผู้ถ่ายทอดมีวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้เรื่องการจักสานโดยการบอกเล่าด้วยวาจา คือ ผู้สอนไม่ได้บันทึกวิธีทำเครื่องจักสานเป็นลายลักษณ์อักษร สอนจากความทรงจำออกมาเป็นคำพูดให้ผู้เรียนเข้าใจ พร้อมทั้งปฏิบัติหรือสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง และให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม ผู้เรียนศึกษาจากผู้สอนด้วยวิธีสังเกตซักถาม ทดลองทำ ผู้เรียนและผู้สอนจะใช้เวลาว่างที่มีอยู่ สอนและฝึกหัดพร้อมกัน ผู้เรียนสามารถฝึกหัดทำได้จนกระทั่งชำนาญหรือพอใจในผลงาน การฝึกหัดจะเป็นการฝึกแบบซ้ำๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญ ผู้สอนใช้คำพูดสั้นๆ ง่ายๆ เป็นคำคล้องจองกัน เช่น ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง ยกสอง ข่มสอง ซึ่งเป็นคำพูดที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจโดยทันทีว่า ผู้ถ่ายทอดต้องการให้จักสานโดยการยกดอกในแนวตั้งขึ้น 1 ครั้ง จากนั้นให้สอดดอกลงไปแนวนอน ด้วยคำพูดที่ใช้สอนสั้นๆ ง่ายๆ และคล้องจองกันเช่นนี้ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดจดจำได้ง่าย เข้าใจง่าย โดยไม่ต้องใช้การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อีกทั้งในอดีตผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือในโรงเรียน ซึ่งตรงกับคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ ที่กล่าวว่า “คนสมัยก่อนส่วนมากจะไม่

เคยเรียนหนังสือ เพราะในหมู่บ้าน ไม่มีโรงเรียนให้เรียน ต้องไปเรียนต่างหมู่บ้านหรือตัวอำเภอ ซึ่งในสมัยก่อนไม่มีรถ ต้องเดินไปเอง ทางที่ไปก็อ้อมไปอ้อมมา เพราะต้องเดินไปตามมุมไร่มุมสวน จะเดินตรงๆ ไม่ได้ เพราะจะทำให้ต้นไม้ของเขาเสียหาย การเดินทางไปกลับใช้เวลามากคิดดูแล้วเป็นวันจึงไม่มีใครไปเรียน”

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า เนื่องจากคนรุ่นก่อนไม่รู้หนังสือ ในการสอนจึงใช้คำพูดที่ง่าย ๆ สั้น ๆ เพื่อให้จดจำได้เร็ว ดังตัวอย่างคำสอนวิธีการจักสานขึ้นรูปเป็นลวดลาย เช่น การสานลานขัดแบบต่างๆ ยกหนึ่ง ข่มหนึ่ง ยกสอง ข่มหนึ่ง ยกสอง ข่มสอง ยกสอง ข่มสาม และยกสาม ข่มสาม (สัมภาษณ์ นางสาวสม เมืองบัว 27 ธันวาคม 2551)

เมื่อผู้รับการถ่ายทอดได้เห็นและจดจำวิธีการทำรูปแบบของเครื่องจักสานได้แล้ว ก็จะทำต่อไปเรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญในที่สุด

นอกจากจะได้เรียนรู้การทำเครื่องจักสาน ยังได้วิธีการในการย้อมดอกให้เห็นสี ซึ่งในหมู่บ้านหนองเหียงทำได้เพียงสีเดียวเท่านั้นคือ สีดำ แต่ในปัจจุบันหลังจากที่ได้รับ การอบรมเพิ่มเติมทำให้ชาวบ้านหนองเหียงสามารถย้อมสีดอกได้หลายสี เช่น สีชมพู สีแดง สีนํ้าเงิน เป็นต้น

จากหลักฐานดังกล่าว พอสรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานโดยบรรพบุรุษนั้น จะใช้วิธีการบอกเล่าด้วยวาจาที่เข้าใจง่าย ผู้เรียนสามารถจดจำนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง และฝึกหัดทำไปเรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญในที่สุด ซึ่งในการสอนแบบนี้ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ตราบใดที่บ้านยังเป็นสถาบันแห่งแรกที่ทำให้การเรียนรู้

3.6 การถ่ายทอดการเรียนรู้แบบฝึกฝนจากเพื่อนบ้าน เนื่องจากความถนัดของแต่ละครอบครัวในหมู่บ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ไม่เหมือนกัน เช่น บางครอบครัวมีความถนัดในการทำกระบุง บางครอบครัวมีความถนัดในการทำตะกร้า บางครอบครัวจะทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ในอดีตนั้นการทำเครื่องจักสานจะไม่มีการซื้อขาย ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันในหมู่บ้าน ซึ่งในบางครั้งสินค้าที่นำไปแลกเปลี่ยน จะไม่ตรงกับความต้องการของผู้รับ จึงต้องมีการแลกเปลี่ยนความรู้กัน โดยผู้เรียนจะเตรียมดอกไปเองและฝึกปฏิบัติจริง ดังคำบอกเล่าของนางสมบุญ ทองดี ว่า “เวลาไปเรียน จะต้องเตรียมดอกไปเอง ผู้สอนจะสอนโดยการปฏิบัติจริง วิธีการถ่ายทอดจะเป็นการบอกเล่าด้วยปาก ในบางครั้งก็จะทำให้ดูด้วย ในการสอนจะไม่จำกัดเวลา บางอย่างใช้เวลาหลายวัน เช่น การทำกระบุง”

นอกจากนี้ในบางครั้ง บุคคลในหมู่บ้านไปรับการถ่ายทอดการทำหัตถกรรมเครื่องจักสานรูปแบบใหม่ ก็นำมาถ่ายทอดให้บุคคลในหมู่บ้านซึ่งได้แก่ เพื่อนบ้าน โดยวิธีการรวมกลุ่มกันทำเครื่องจักสาน ดังคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ ว่า “ในการทำฝาชีลายดาวทำตะเกียงไม้ไผ่นี้อะรวมกลุ่มกันทำ สอนโดยการปฏิบัติจริง โดยทำพร้อมกันถ้าติดขัดตรงไหนก็จะถามกันตรงนั้นเลย ทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างรวดเร็วและถูกต้อง”

ซึ่งตรงกับคำบอกเล่าของนางมานพ มณีเนตร ว่า “การทำเครื่องจักสานนั้น จะรวมกลุ่มกันทำ ทำไปคุยกันไป ถ้าสงสัยตรงไหนหรือทำไม่ได้ก็ถามเลย ต่างคนต่างทำไป ของใครของมัน ไม่ปะปนกัน เมื่อได้มากก็จะมีการรวมกลุ่มกันไปขาย โดยมีคนข้างนอกมาขอซื้อ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น”

จากหลักฐานเหล่านี้ สรุปได้ว่า การเรียนรู้และการฝึกฝนจากเพื่อนบ้านเป็นวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานอีกวิธีหนึ่ง โดยใช้วิธีการปฏิบัติจริงและบอกเล่าด้วยปากประกอบกัน

3.3 การถ่ายทอดการเรียนรู้จากการฝึกอบรมของหน่วยราชการ ในอดีตการจักสานของหมู่บ้านหนองเหียง ยังคงทำรูปแบบเครื่องจักสานตามแบบที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันรูปแบบเครื่องจักสานในอดีตยังคงมีอยู่ แต่มีการเพิ่มรูปแบบการทำเครื่องจักสานรูปแบบใหม่ เนื่องจากกรมพัฒนาชุมชน และศูนย์การศึกษาครอบครัวและอาชีพตามอัครราชอาณาเขตพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ได้เข้ามามีบทบาททางด้านการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานที่มีรูปแบบใหม่ โดยนำชาวบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นไปศึกษาดูงานเพิ่มเติม ซึ่งนับว่าเป็นการใฝ่รู้ของชาวบ้านหนองเหียง ในการที่นำความรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาฝีมือตนเอง และนำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาถ่ายทอดให้กับคนในหมู่บ้านต่อไป

จากการเข้ามาของกรมพัฒนาชุมชน ในปี พ.ศ.2536 ซึ่งเป็นปีแรกที่มีการพัฒนาเครื่องจักสาน ได้ร่วมมือกับเกษตรตำบลและผู้ใหญ่บ้านคัดเลือกผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านจักสานเข้ารับการอบรมเพิ่มเติมความรู้ในการทำเครื่องจักสานเพื่อนำกลับมาถ่ายทอดให้คนในหมู่บ้านมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากอาชีพหลัก โดยคัดเลือกไป 2 คน ได้แก่

1. นางอักษร หาญณรงค์
2. นางนางมานพ มณีเนตร

บุคคลทั้งสองได้เข้ารับการอบรมการทำตะเกียงไม้ไผ่ ที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี โดยได้รับความรู้ตั้งแต่การข้อมสียอด การสานลาย และการทำรูปทรงของฝาชี ซึ่งวิธีการถ่ายทอดการทำฝาชีลาดควานั้น ได้รับการบอกเล่าจากนางอักษร หาญณรงค์ ว่า “ในการสอนนั้น อาจารย์ที่มาสอน นำของสำเร็จรูปมาให้ดูแล้วอธิบายวิธีทำ ให้ผู้เรียนปฏิบัติเอง นับตั้งแต่การนำไม้ไผ่มาทอนเอง ฝาเอง และจักตอกเอง เมื่อได้ตอกแล้วก็เริ่มสานไปเรื่อยๆ จนสำเร็จเป็นฝาชีแล้วจึงนำไปส่งผู้สอน”

นอกจากนี้ นางมานพ มณีเนตร ยังให้ความคิดเห็นต่อไปอีกว่า “ในการสอนนั้น ผู้สอนไม่ได้ให้ความใกล้ชิดกับผู้เรียนเท่าใดนัก เนื่องจากการสอนคนหมู่บ้านมาก เพราะมีคนจากหมู่บ้านอื่นมาเรียนด้วย จึงได้อาศัยความรู้เดิมที่มีอยู่นามาใช้ ซึ่งในการทำตะเกียงไม้ไผ่ก็มีอยู่แล้วในหมู่บ้าน แต่มีการข้อมสียอดเพียงสี่เดียวเท่านั้น คือ สิดำ ใช้ผงถ่านไฟฉายต้มน้ำแล้วนำ

ตอกไปย่อมจะได้สีดำ จึงต้องการมาเพิ่มเติมความรู้ในการย้อมสีตอกแบบใหม่ เพื่อจะได้นำความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป”

จากการเข้ารับการอบรมการทำตะเกียงไม้ไผ่แล้ว บุคคลทั้งสองได้เข้ามาตั้งกลุ่มการทำตะเกียงไม้ไผ่ โดยให้ความรู้เพิ่มเติมกับชาวบ้านที่สนใจ ผู้สอนมีการสาธิต การปฏิบัติไปพร้อมกับผู้เรียน ดัดชัดเจนไหนก็ถามได้เลย ไม่มีการปิดบังความรู้ จึงทำให้การทำตะเกียงไม้ไผ่แพร่หลายในบ้านหนองเหียงกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2534 ศูนย์การศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ยังมีส่วนร่วมร่วมกับชาวบ้านหนองเหียงและคณะกรรมการหมู่บ้านในการพัฒนาอาชีพจักสานของบ้านหนองเหียง โดยมีผู้ประสานงานการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม ครูอาสาสมัครการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม ได้ร่วมมือกับอาสาสมัครส่งเสริมคุณภาพชีวิต (อชช.) สอบถามความต้องการของประชาชนและจัดโครงการพัฒนาอาชีพจักสานขึ้นเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ สามารถปรับปรุงรูปแบบเครื่องจักสานโดยเผยแพร่ความรู้ให้กับคนในหมู่บ้านของตนให้มากที่สุด จึงได้ร่วมมือกันคัดเลือกบุคคลที่มีความสามารถในด้านการจักสานและมีความสนใจ ไปฝึกงานจนมีความรู้ความชำนาญ และสามารถกลับมาถ่ายทอดได้ จำนวน 3 คน ได้แก่

1. นางสมบุญ ทองดี
2. นางมานพ มณีเนตร
3. นางอักษร หาญณรงค์

เมื่อบุคคลทั้งสามได้รับการคัดเลือกแล้วได้ไปศึกษาดูงาน และมีโอกาสทดลองทำกับผู้ที่ดำเนินการผลิตที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เป็นเวลา 3 วัน เครื่องจักสานที่ไปรับการอบรมเพิ่มเติม ได้แก่ ฝาชีลายดาว ที่ตลาดกำลังต้องการ ซึ่งในการถ่ายทอดวิธีการทำฝาชีลายดาวได้ให้ความเห็นว่า วิธีการสอนให้ผู้เรียนทำการทอนไม้ไผ่เอง ผ่าเอง และจักตอกเอง สานขึ้นลายไปเรื่อยๆ จนเสร็จ โดยผู้สอนจะนำของที่ทำสำเร็จแล้วให้ดูเช่นเดียวกัน เวลาที่เหลืออยู่บุคคลทั้งสามได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการฝึกทำตะเกียงไม้ไผ่และผอบเล็กๆ สำหรับใส่ของเล็กๆ น้อยๆ แต่ในการทำตะเกียงมีผู้ทำได้เพียงคนเดียวเท่านั้นคือ นางอักษร หาญณรงค์ ซึ่งได้ให้ความเห็นว่า การทำตะเกียงไม้ไผ่นั้น เป็นงานที่ละเอียดประณีตมาก เวลาทำก็ไม่มีใครมาสอนต้องดูเอาเองแล้วทำตามจากการสัมภาษณ์ กล่าวได้ว่าบุคคลทั้งสามที่ได้ไปศึกษาดูงานที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ได้รับความรู้ในด้านต่างๆดังต่อไปนี้

1. นางสมบุญ	ทองดี	ฝาชีลายดาว ผอบ
2. นางมานพ	มณีเนตร	ตะเกียงไม้ไผ่ ฝาชีลายดาว
3. นางอักษร	หาญณรงค์	ฝาชีลายดาว ตะเกียงโอชิน

เมื่อบุคคลทั้งสามกลับจากการที่ได้ศึกษาดูงานแล้ว ได้ตั้งกลุ่มการทำฝาชีลายนวและตะเกียงไม้ไผ่ขึ้นในหมู่บ้าน ทำการสอนโดยการสาธิตและฝึกปฏิบัติไปพร้อมๆ กัน แต่เป็นที่น่าเสียดายมากกว่า ตะเกียงไม้ไผ่ มีผู้ทำได้ทั้งหมด 3 คน เท่านั้น ได้แก่ นางสมบุญ ทองดี นางมานพ มณีเนตร และนางอักษร หาญณรงค์ อาจจะเป็นเพราะเป็นงานที่ละเอียดและทำยาก นอกจากนี้ไม้ไผ่ที่นำมาทำ ได้แก่ ไม้ไผ่ทวน ต้องไปหาซื้อเองที่อำเภอพนัสนิคม ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น

จากหลักฐานเหล่านี้ พอสรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่อง จักสานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นจากที่อื่น จะเป็นการเรียนการสอนแบบการบอกเล่า พร้อมกับการปฏิบัติจริง แต่เมื่อผู้รับการถ่ายทอดมาถ่ายทอดวิธีการทำเครื่องจักสาน จะใช้วิธีสาธิตไปพร้อมกับการปฏิบัติจริง เป็นการเรียนด้วยการกระทำ ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้ผู้เรียนได้เกิดการ เรียนรู้ โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการในโรงเรียน

นอกจากจะเป็นผู้รับการถ่ายทอดและถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่แก่คนในครอบครัวและบุคคลที่อยู่รอบๆ ตัวแล้ว บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้าน ยังได้ถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานตามสถานที่ต่างๆต่อไปนี้

1. โรงเรียน สถานที่สอน ได้แก่ โรงเรียนวัดหนองสังข์ ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาประจำหมู่บ้าน ได้ปรับและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นที่มีไม้ไผ่มาก และประชากรในหมู่บ้านมีความสามารถในการทำเครื่องจักสานทางโรงเรียนจึงได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในโรงเรียน เมื่อเด็กจบออกไปแล้วจะได้นำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ โดยเริ่มตั้งแต่ ปีการศึกษา 2535 โดยการเชิญวิทยากรไปให้ความรู้แก่นักเรียน 2 ท่าน คือ

1. นางมานพ มณีเนตร
2. นางอักษร หาญณรงค์

ซึ่งเครื่องจักสานที่สอนในโรงเรียน ได้แก่ การทำพัดไม้ไผ่ โดยใช้เวลาในการทำงานไม่นานนัก

วิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสาน เนื่องจากมีเวลาจำกัดในการสอน จึงให้นักเรียนที่มาเรียน ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 นำดอกมาเอง สอนโดยการเรียนด้วยการกระทำ ดังที่นางอักษร หาญณรงค์ (สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2551) ได้ให้คำบอกเล่าว่า “ในการสอนเด็กนักเรียน จะสอนเด็กโดยการทำไปพร้อมๆกับเด็ก แล้วคอยดูว่าทำได้ไหม ซึ่งเด็กก็ทำได้ดีเพราะมีพื้นฐานความรู้อยู่แล้ว เนื่องจากเคยเห็นพ่อแม่ หรือปู่ย่าตายายทำเมื่อเวลาอยู่บ้าน”

ซึ่งตรงกับนางมานพ มณีเนตร (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552) “เด็กนักเรียนเหล่านี้จะสานได้ทุกคน เพราะเด็กเหล่านี้จะมีพื้นฐานความรู้มาจากบ้านอยู่แล้ว แต่เนื่องจากเวลาในการสอนมีจำกัด พวกเด็กๆ ต้องการทำให้เสร็จเร็วๆ จะอาศัยความคุ้นเคยเรียกให้ดูพร้อมๆ กัน ทำให้ผู้สอนสับสนทำให้เสียเวลาในการสอนครั้งต่อไปอีก”

จากหลักฐานเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการสอนนักเรียนในโรงเรียนบ้านหนองสังข์ จึงเป็นเหตุให้บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งสองคนได้รับเชิญไปสอนที่โรงเรียนติดต่อกันมาหลายปี

2. การเป็นวิทยากร จากการที่บ้านหนองเหียงมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการจักสาน จึงได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ผู้สนใจด้านจักสานในหมู่บ้านอื่น นอกเหนือจากบ้านหนองเหียง คือไปเป็นวิทยากร สอนทำฝาชีลายดาวที่ตำบลท่าบุญมี ตำบลเกาะจันทร์ และตำบลนาวังหิน ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่ในอำเภอพนัสนิคม เช่นกัน วิทยากรที่ได้รับเชิญไปคือนางอักษร หาญณรงค์ และนางมานพ มณีเนตร

ในด้านวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานทั้งนางอักษร หาญณรงค์ และนางมานพ มณีเนตร ได้ให้ความเห็นตรงกันว่า “ในด้านวิธีการถ่ายทอดการทำเครื่องจักสานทุกแห่งที่ไป จะสอนในลักษณะเหมือนกัน โดยให้นำไม้ไผ่เป็นลำมาเอง มาทอนตรงนั้นและเหลาดตรงนั้นเลย ซึ่งในลักษณะนี้จะแตกต่างจากการสอนนักเรียนที่ให้นักเรียนเตรียมมาเอง ทั้งนี้เนื่องจากมีแต่ผู้ใหญ่มาเรียน การเรียนรู้จะเร็วกว่า เมื่อเตรียมไม้ไผ่เสร็จแล้ว จะสอนสานลายโดยสานพร้อมๆ กันไป เป็นการสอนโดยปฏิบัติจริง เช่นเดียวกัน”

ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า ในการถ่ายทอดการเรียนรู้การทำหัตถกรรมเครื่องจักสานนั้น จะเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำทั้งสิ้น นับตั้งแต่การถ่ายทอดการเรียนรู้จากบรรพบุรุษจากการฝึกฝนด้วยตนเอง จากเพื่อนบ้าน และจากหน่วยราชการต่างๆ มีข้อแตกต่างเล็กน้อย ตรงที่การสอนในโรงเรียนหรือการสอนบุคคลต่างหมู่บ้านจะเป็นการเรียนการสอนเป็นกลุ่ม ในขณะที่การถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานจากครอบครัว จากเพื่อนบ้านนั้นเป็นการเรียนตัวต่อตัว ไม่มีที่เรียนที่แน่นอน จะเรียนตรงไหนก็ได้ ซึ่งในการเรียนรู้ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นการเรียนรู้แบบธรรมชาติ โดยเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆตัว ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน สถานที่ทำงาน และบุคคลเหล่านี้สามารถเลือกเรียนได้ตามความสนใจและความสมัครใจ เป็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า บุคคลที่เป็นครูในการสอนทำเครื่องจักสานเป็นผู้มีความรู้ และความสามารถในการถ่ายทอดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ทั้งที่บุคคลเหล่านั้นไม่ได้รับการศึกษาทางการจักสานอย่างเป็นระบบ ไม่ได้มีวิชาชีพรู แต่บุคคลเหล่านี้สามารถถ่ายทอดการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานสืบทอดต่อกันมา ไม่ให้สูญหายไป บุคคลเหล่านี้จึงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สมควรแก่การยกย่องนับถือตลอดไป

4. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

ผู้วิจัยขอวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ดังต่อไปนี้

4.1 ภาพความเจริญแบบเมือง บ้านหนองเหียงก่อนที่ความเจริญแบบเมืองได้แผ่ขยายเข้ามา ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา และทำเครื่องจักสานในยามว่าง บ้านเรือนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ใกล้กัน เนื่องจากความปลอดภัยและความอบอุ่นทางจิตใจ แต่การเดินทางไปยังที่อื่นยังคงมีความลำบากอยู่มาก ดังคำบอกเล่าของนางสมบุญ ทองดี (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552) ว่า “ตั้งแต่ยังไม่มียานเข้าหมู่บ้าน การเดินทางไปตลาด พนัสนิคมใช้เวลานาน ถ้าออกจากบ้าน 2 โมงเช้าก็จะไปถึงตลาด 4 โมงเช้าเช่นกัน ถ้าออกบ่ายก็จะถึงบ้านมืด ในบางครั้งถ้ามีฝนตก ทางจะลื่นไปไม่ได้ ต้องไปพักตามบ้านญาติ”

และคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ (สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2551) ว่าในการเดินทางไปหมู่บ้านอื่นจะเสียเวลามาก เนื่องจากยังไม่มียาน ต้องเดินไปตามไร่นา อ้อมไปอ้อมมาทำให้เสียเวลามาก

จากคำกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การคมนาคมในสมัยก่อนไม่มีถนน ชาวบ้านหนองเหียงประสบความลำบากในการเดินทางและเสียเวลามาก แต่ก็มีผลดีในการสร้างความคุ้นเคยแก่บุคคลที่อยู่ในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านออกไป ดังเช่น คำบอกเล่าของนางสวยสม เมืองบัว (สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2551) ว่า “ในการเดินทางไปตลาด สิ่งของที่จะนำไปตลาดจะใส่ไว้ในกระบุงแล้วแล้วใช้หาบไป ในระหว่างทางที่จะไปพบคนที่อยู่ตามรายทางจะมีการทักทายกัน ในบางครั้งก็จะไปพร้อมกัน เป็นการสร้างความคุ้นเคยกัน เดินกันไปคุยกันไป กระบุงที่นำไปจะต้องมีความสวยงาม ไม้คานที่หาบจะทำอย่างสวยงามเป็นพิเศษ เพื่อแสดงถึงฝีมือในการทำ”

จะเห็นได้ว่า เครื่องจักสานเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวบ้านหนองเหียง โดยเป็นเครื่องหาบคอนที่ใช้ในการเดินทาง เมื่อความเจริญแบบสังคมเมืองได้แผ่ขยายเข้าไปในหมู่บ้านหนองเหียง เนื่องจากการสร้างถนนจากบ้านหนองเหียงซึ่งเป็น ชุมชนระดับหมู่บ้านออกมาเชื่อมกับตัวเมืองพนัสนิคมทำให้ติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านมีความสะดวกยิ่งขึ้น ดังคำบอกเล่าของนางมุล หัตตา (สัมภาษณ์ 22 พฤศจิกายน 2551) เมื่อมียานความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนก็หายไป การใช้กระบุงในการหาบของก็หายไป แต่ก็มีตะกร้ามาแทน

ตั้งแต่มีถนนเข้าหมู่บ้าน ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานประเภทกระบุงหายไป เพราะหมดความจำเป็นในการใช้ แต่ก็มีหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานเพิ่มขึ้นเช่นกัน เช่น ตะกร้า สิ่งเหล่านี้มีผลต่อกระบวนการถ่ายทอดคือ เครื่องจักสานประเภทกระบุงจะน้อยลง ไม่มีการถ่ายทอดวิธีทำต่อๆ กันมา แต่เครื่องจักสานประเภทตะกร้าจะมีมากขึ้น เพราะความ

ต้องการใช้ ทำให้มีการถ่ายทอดวิธีการทำเครื่องจักสานชนิดนี้ต่อมา จากเหตุผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เครื่องจักสานเข้ามามีความผูกพันกับชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้านหนองเหียง อำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี แต่สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้มีการทำเครื่องจักสานน้อยลง แต่ยังคงมีความต้องการใช้สอยเครื่องจักสานซึ่งยังคงมีบทบาทอยู่มากจนทุกวันนี้

4.2 การตั้งโรงงานอุตสาหกรรม การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมมีส่วนทำให้การทำหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานลดน้อยลง เนื่องจากจังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งในแผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ส่งผลต่อการขยายตัวด้านอุตสาหกรรมของจังหวัด กล่าวคือ อุตสาหกรรมที่เข้ามามีจำนวนเพิ่มขึ้นและเป็นอุตสาหกรรมหลายประเภท นอกเหนือจากการเกษตรกรรม เช่น ผลิตถุงมือยาง ผลิตตุ๊กตา ของเด็กเล่นพลาสติก อุปกรณ์ไฟฟ้า ทำรองเท้า ฯลฯ ลักษณะการลงทุนของอุตสาหกรรมมีทั้งของเอกชน รัฐบาลกับภาคเอกชน และรัฐบาลไทยกับต่างประเทศ โดยตั้งเป็นนิคมอุตสาหกรรม เช่น นิคมอุตสาหกรรมบ่อวิน (ชลบุรี) นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง อมตนคร เป็นความร่วมมือของนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

จากข้อมูลทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี พ.ศ.2552 ได้สรุปจำนวนโรงงานที่ได้รับอนุญาตประกอบกิจการ ณ วันที่ 31 มกราคม 2552 มีทั้งหมด 2,853 โรงงาน (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดชลบุรี, 2552) ซึ่งจากผลของการมีโรงงาน นั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพ คนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านจะไปรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เพราะเป็นอาชีพที่มีรายได้แน่นอน และยังมีรถโดยสารสำหรับรับ-ส่งคนงานไว้บริการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นแรงจูงใจที่ทำให้ชาวบ้าน หันมาทำงานในโรงงานมากขึ้น มีผลทำให้อาชีพเกษตรกรรมลดน้อยลง แต่ทั้งนี้ชาวบ้านที่ไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมก็มีได้ละทิ้งการจักสานไปเลย หากมีเวลาว่างก็จะช่วยครอบครัวทำการจักสาน แต่ทำได้น้อยกว่าเดิมเนื่องจากไม่มีเวลา ดังคำบอกเล่าของนางสาวสม เมืองบัว (สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2551) ว่า “ตั้งแต่มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในเขตใกล้เคียง ทำให้มีการทำเครื่องจักสานน้อยลง เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนเงินที่ได้จาก โรงงานจะมากกว่าการผลิตเครื่องจักสาน แต่พวกเขาก็ไม่ทิ้งการทำเครื่องจักสาน ถ้ามีเวลาว่างก็ทำ”

จะเห็นได้ว่า การที่มีโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดชลบุรี ทำให้คนในหมู่บ้านที่มีอยู่ในวัยแรงงานไปทำงานที่โรงงานอุตสาหกรรมกันหมด ผลเสียก็คือ มีการทำเครื่องจักสานน้อยลง เพราะขาดผู้รับการถ่ายทอด

4.3 เครื่องจักสานมีราคาสูง เนื่องจากเครื่องจักสานแต่ละชิ้นต้องใช้เวลาในการทำมาก เพราะต้องทำด้วยมือ จึงมีราคาค่อนข้างสูง ดังคำบอกเล่าของนางสาวสม เมืองบัว ว่า ตะเกียงไม้ไผ่ดวงหนึ่ง จะใช้เวลาทำ 5-6 วัน ราคาจำหน่ายดวงละ 200 บาท และคำบอกเล่าของนางอักษร หาญณรงค์ ว่า ฝาชีลายดาวอันหนึ่ง จะใช้เวลาทำ 15 วัน แต่ถ้าเร่งทำจะใช้เวลา 10 วัน ขายในราคาใบละ 250-350 บาท แล้วแต่ขนาด

จะเห็นได้ว่า ราคาของเครื่องจักรสานเมื่อเปรียบเทียบกับเวลาในการทำจะมีราคาไม่แพง แต่เหตุที่ไม่ได้รับความนิยมเพราะเมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นที่ผลิตขึ้นมาในระบบโรงงานอุตสาหกรรม เช่น ผลิตภัณฑ์พลาสติก จะพบว่า ผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะมีราคาถูกกว่า และมีความคงทนมากกว่า ผู้ใช้จึงหันมานิยมผลิตภัณฑ์เหล่านี้ ประกอบกับเครื่องจักรสานยังไม่มีตลาดในการรับไปจำหน่ายมากนัก ทำให้มีการทำเครื่องจักรสานน้อยลง เพราะถ้าทำไปแล้วจำหน่ายไม่ได้ ทำให้ไม่มีแรงจูงใจในการทำ

ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น มีผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักรสานบ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ที่มีการสืบทอดกันมาแต่โบราณ มีการถ่ายทอดน้อยลง แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักรสานประกอบกับมีหน่วยราชการที่ให้ความสนใจ เอาใจใส่ดูแลและร่วมมือกันที่จะอนุรักษ์เครื่องจักรสานให้คงอยู่ตลอดไป จึงยังมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนี้ไว้ได้ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

นายธีรพล แสงอำนาจเจริญ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอพนัสนิคม (สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2552) ให้คำยืนยันว่า จะให้ความช่วยเหลือในด้านเครื่องจักรสานของหมู่บ้านตลอดไป

ส่วนนางรุ่งฤดี ชื่นชม นักพัฒนาชุมชน 6ว. สัมภาษณ์ (1 มกราคม 2552) ก็ให้คำมั่นว่า จะให้ความช่วยเหลือในด้านเครื่องจักรสานของหมู่บ้านนี้ โดยจะจัดหา น้ำมันเคลือบเงา และจะหาตลาดเพื่อการจำหน่ายให้ เพื่อจะได้มีการทำเครื่องจักรสานตลอดไป

สำหรับนางอักษร หาญณรงค์ ผู้ทรงภูมิปัญญาของหมู่บ้านก็ให้คำสัญญาว่าจะพยายามอนุรักษ์การทำเครื่องจักรสานเพื่อเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตลอดไป

จากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นสิ่งยืนยันว่า เครื่องจักรสานจะขึ้นยงคู่กับหมู่บ้านหนองเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี トラบเท่าที่ชาวบ้านหนองเหียง และหน่วยราชการเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักรสาน และให้การสนับสนุนในการสืบทอดการทำหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักรสานตลอดไป